

УДК 378.22:37.043.2-056.36]:005.336.2(045)

ОЛЕНА КАПУСТИНА, доктор філософії, викладач кафедри теорії та методики дошкільної освіти, Комунальний заклад "Харківська гуманітарно-педагогічна академія" Харківської обласної ради, Україна
ORCID ID 0000-0001-8859-7435
lenaik1996@ukr.net

ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ РОЗВИТКУ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАГІСТРІВ-ОЛІГОФРЕНОПЕДАГОГІВ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

OLENA KAPUSTINA, PhD (Pedagogical Sciences), teacher of department of theory and methods of preschool education Municipal Establishment "Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy" of Kharkiv Regional Council, Ukraine

CONCEPTUAL AND CATEGORICAL APPARATUS FOR THE DEVELOPMENT OF THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF THE MASTERS OF OLIGOPHRENO-EDUCATORS IN THE PROFESSIONAL TRAINING SYSTEM

У статті обґрунтовано необхідність підготовки компетентних конкурентоспроможних фахівців у закладі вищої освіти. Наголошено на важливості розвитку фахової компетентності з огляду на потребу нашої країни в педагогах з високою мотивацією до підвищення рівня освіти України, тенденції до збільшення інклюзивних класів, запит сучасного суспільства на надання якісної психолого-педагогічної допомоги дітям з особливими освітніми потребам, зокрема з порушеннями інтелектуального розвитку. З метою здійснення глибинного вивчення зазначеного явища вирішено сформулювати понятійно-категоріальний апарат.

Ключові слова: компетентність, фахова компетентність, магістри-олігофренопедагоги, професійна підготовка.

Summary. The article substantiates the necessity of training competent and competitive specialists in a higher education institution. The importance of the development of professional competence is emphasized, given our country's need for teachers with a high motivation to improve the level of

education in Ukraine, the tendency to increase inclusive classes, the request of modern society to provide quality psychological and pedagogical assistance to children with special educational needs, in particular, with intellectual disabilities development. In order to carry out an in-depth study of the mentioned phenomenon, it was decided to formulate a conceptual and categorical apparatus.

Key words: competence, professional competence, masters-oligophrenopedagogues, professional training.

Мета: аналіз і систематизація базових понять дослідження розвитку фахової компетентності магістрів-олігофренопедагогів у системі професійної підготовки та визначення ключових.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасне суспільство потребує конкурентоспроможних фахівців, здатних здійснювати свою професійну діяльність відповідно до вимог часу та підтримувати розвиток держави в умовах воєнного стану. З огляду на це виникає потреба в кадрах, котрі на високому рівні демонструють володіння компетентностями, спроможних підвищувати

рівень освіти в Україні. Тому особливо важливою постає проблема розвитку фахової компетентності магістрів-олігофренопедагогів, оскільки є запит на надання ефективної психолого-педагогічної допомоги дітям з порушеннями інтелектуального розвитку і гостра необхідність у педагогах, котрі мають високу мотивацію до розбудови нашої країни.

Виходячи із зазначеного вище, актуальним постає питання формулювання чіткого понятійно-категоріального апарату розвитку фахової компетентності магістрів-олігофренопедагогів у системі професійної підготовки, оскільки ґрунтовне дослідження цього явища неможливо здійснити без з'ясування базових і ключових понять, що дозволяють обрати правильний шлях у розвитку особистості фахівця. Останній є ключовою фігурою у навчанні, вихованні, соціальній адаптації дитини з порушеннями інтелектуального розвитку та забезпечує реалізацію засад інклюзивного навчання як сучасної ідеї осмислення освіти.

Аналіз досліджень і публікацій. Різні підходи до визначення поняття "компетентність" знаходимо у працях М. Айзенбарт, І. Беха, Н. Бібік, М. Голованя, О. Мартинчук, О. Мару-

щак, Л. Овсієнко, А. Пометун, М. Рудніцької, А. Ткачової, О. Трифонової, А. Харківської, О. Ченуші, К. Юр'євої та інших.

Вивченням сутності поняття "фахова компетентність" займалися Г. Зійкій, Г. Безпала, М. Берегова, О. Коврей, О. Корінська, О. Перунок, Х. Сайко, В. Шовкун та інші. Результати наукового пошуку щодо дослідження розвитку фахової компетентності представлені в наукових розвідках Н. Ашимихіної, В. Гриженко, С. Миронної, О. Рибчук, О. Тракалюк, І. Шевченко й інших. Термін "професійна підготовка" обґрунтовано Л. Бойко, Н. Граматик, В. Гриньовою, М. Коновою, Н. Лазаренко, О. Матвієнко, Д. Супрун та іншими.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема розвитку компетентності фахівців залишається актуальною вже протягом багатьох років, тому що компетентність – ключ до особистісного зростання та успішного здійснення професійної діяльності. У Законі України "Про освіту" знаходимо тлумачення даного поняття: "компетентність - динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність таке" (Закон..., 2017).

Отже, провідною ознакою компетентності виступають здатність і готовність до виконання певної діяльності, що дозволяють визначати, надавати оцінку й вирішувати певні задачі на основі набутих знань, умінь і навичок.

А. Харківська стверджує: "компетентність позначає рівень освіченості людини, тобто оволодіння необхідних компетенцій" (Харківська, 2020, с. 101).

К. Рудніцькою (Рудніцька, 2016, с. 242) зроблено висновок: компетентність відображає володіння відповідними компетенціями, що містять особисте ставлення до предмета діяльності.

Відтак компетентність є складним утворенням, що характеризує різні сторони людини, її ставлення до власної діяльності та відображає рівень

володіння відповідними компетенціями.

Отже, компетентність – здатність до реалізації набутих знань, умінь, навичок під час самостійної діяльності та вирішення проблемних ситуацій; характеристика рівня освіченості людини і відповідності до певних вимог і норм. Вона визначає спроможність фахівця виконувати свої функціональні обов'язки, уміння розв'язувати задачі прикладного змісту на основі отриманих теоретичних знань та застосовувати їх результат у різних сферах власного життя.

Перейдемо до аналізу категорії "фахова компетентність".

О. Коврей, Д. Бобирєва (Коврей, Бобирєва, 2021, с. 505) виділяють провідні характеристики фахової компетентності педагога: високий рівень теоретичних знань духовної культури; педагогічна майстерність; прагнення до саморозвитку і творчої праці над собою; уміння застосувати на практиці сучасні методики навчання і виховання дітей.

О. Перунок та С. Ігнатенко (Перунок, Ігнатенко, 2016, с. 72) розкривають зміст фахової компетентності педагога-інженера як властивості особистості, що володіє певними якостями, має високий рівень теоретичної та практичної підготовки до педагогічної діяльності, ефективної взаємодії зі здобувачами освіти у процесі педагогічної роботи, підґрунтям якої виступає використання й упровадження інноваційних технологій.

З огляду на зазначене фахова компетентність – здатність до ефективної реалізації фахових знань, умінь і навичок у власній діяльності; властивість особистості, що виражається у фаховій майстерності, прагненні до саморозвитку. Отже, поняття "фахова компетентність" будемо розглядати як сукупність компетентностей певної предметної галузі, що відображають спеціальні знання, уміння, результати фахового розвитку особистості, відображають здатність до виконання функціональних обов'язків за спеціалізацією.

Проаналізуємо наступні терміни понятійно-категоріального апарату наукової розвідки: "фахова компетентність олігофренопедагога", "роз-

виток фахової компетентності олігофренопедагога".

У контексті уточнення поняття "фахова компетентність олігофренопедагога" наведемо цитату Х. Сайко. Учена, досліджуючи особистісну готовність спеціального педагога до виховання дітей з аутизмом, подає наступне трактування фахової компетентності: "професійно особистісне утворення, в якому внутрішні ресурси людини, її особисті якості та здібності розглядаються як джерело й критерії успішної педагогічної діяльності" (Сайко, 2017). Важливою характеристикою, наведеною у даному терміні, визначаємо "особистісне утворення", що якнайбільш точно описує джерело виникнення цього феномена.

На думку М. Берегової (Берегова, 2018, с. 16), фахова компетентність спеціального педагога є складним утворенням, що містить теоретичну, дидактичну, практичну, комунікативно-мовну та особистісну складові, які є необхідними для здійснення виховної та корекційно-розвивальної роботи з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку.

Уважаємо тлумачення цитованої нами вченої влучним, оскільки наголошується на різних складових утворення, їх взаємозв'язку та значенні для успішного результату корекційної роботи, що безумовно позначається на фаховій компетентності магістрів-олігофренопедагогів.

Таким чином, "фахова компетентність магістрів-олігофренопедагогів" – багатокomпонентне утворення, що відображає здатність здійснювати відповідно до потреб дітей з порушеннями інтелектуального розвитку: аналітико-прогностичну, корекційно-розвивальну, консультативну діяльність; ефективну психологопедагогічну взаємодію з батьками та іншими педагогами на засадах співпраці і взаєморозуміння; теоретичний, науково-практичний аналіз актуальних проблем спеціальної та інклюзивної освіти і застосовувати його результати у фаховій діяльності; розробляти та впроваджувати сучасні технології і методики корекційно-розвиткової роботи; орієнтуватись у складних і кризових ситуаціях

та оперативно їх вирішувати; усвідомлювати зміни та нововведення, адаптуватись до них; оцінювати власний фаховий рівень і продовжувати навчатись/підвищувати кваліфікацію.

Під час аналізу науково-педагогічної літератури щодо визначення сутності категорії "розвиток фахової компетентності магістрів-олігофренопедагогів" було з'ясовано, що дослідники у своїх наукових доробках приділяють більше уваги проблемі формування фахової компетентності педагогів спеціальної та інклюзивної освіти.

О. Мартинчук (*Мартинчук, 2019, с. 14*) процес формування фахової компетентності розглядає як виділення провідних напрямів діяльності спеціального педагога в умовах інклюзивної освіти (оцінка потреб і розвитку дитини, корекційно-розвивальна, виховна, консультаційна тощо), ряду завдань, які необхідно вирішити під час здійснення такої діяльності, а також з'ясування і встановлення компетентностей, що необхідно сформувати.

Н. Нічуговська (*Нічуговська, 2018, с. 38*) наголошує на значущості формування фахової компетентності для педагогів, котрі працюють в інклюзивному середовищі. Учена надає особливого значення процесу формування фахових компетентностей магістрів, тому що від нього залежить, наскільки буде реалізоване соціальне замовлення суспільства на якісну інклюзивну освіту та наскільки здобувачі освіти опанують відповідними здатностями й уміннями щодо організації освітнього, корекційно-розвивального процесів для дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Погоджуємось з наведеними твердженнями, однак, у визначенні поняття "розвиток фахової компетентності магістрів-олігофренопедагогів" вважаємо за доцільне акцентувати увагу на виникненні нових властивостей здобувача освіти в результаті переходу у кращий якісний стан, і тому будемо його розуміти як планомірний процес впливу на особистість, що супроводжується виникненням нових властивостей і мотивів через перехід з одного стану в

інший і передбачає розвиток здатності до: вирішення складних фахових завдань у роботі з дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку відповідно до їх індивідуальних особливостей; здійснення прогностичної, аналітичної, діагностичної, організаційної корекційної-розвивальної, освітньої, виховної, консультаційної діяльності на основі теоретичного й емпіричного аналізу знань із спеціальної та інклюзивної освіти, результатів самоосвіти з дотриманням етико-деонтологічних принципів; ефективної та успішної фахової діяльності; організації партнерської взаємодії з колегами/членами команди психолого-педагогічної супроводу; адаптації до змін і нововведень; постійного самовдосконалення.

Перейдемо до уточнення терміна "професійна підготовка" як складової понятійно-категоріального апарату дослідження.

У дисертаційній роботі Д. Супрун (*Супрун, 2018, с. 63*) "Теорія та практика професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти" категорія "професійна підготовка" розуміється як складна динамічна система, що поєднує взаємопов'язані і взаємодіючі компоненти, які відображають специфіку освітнього процесу, результатом якого є готовність особистості до здійснення професійної діяльності.

Н. Граматик, досліджуючи професійну підготовку вчителя, окреслює її характерні особливості: "перш за все передбачає оволодіння загальнонауковими та професійними компетентностями, які забезпечують розвиток його професіоналізму" (*Граматик, 2018, с. 77*) і є "своєрідним процесом оволодіння знань, умінь і навичок, необхідних для самостійної професійної діяльності" (*Граматик, 2018, с. 78*).

Отже, термін "професійна підготовка" застосовується для характеристики спеціально організованого процесу, спрямованого на оволодіння загальною, професійною, фаховою компетентностями, необхідними для здійснення професійної діяльності і розвитку педагогічної майстерності.

З огляду на зазначене "розвиток

фахової компетентності магістрів-олігофренопедагогів в системі професійної підготовки" – цілеспрямований процес впливу на магістрів-олігофренопедагогів під час теоретико-методичної, спеціальної, практичної підготовки фахівця, що ґрунтується на надбаннях минулого досвіду, ураховує інновації сучасності, характеризується виникненням нових позитивних якостей у здобувача освіти, і передбачає розвиток здатності та спроможності: вирішувати складні фахові завдання у роботі з дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку відповідно до їх освітніх потреб; здійснювати прогностичну, аналітико-діагностичну, корекційно-розвиткову, консультаційну функції на основі аналізу результатів досліджень спеціальної, інклюзивної освіти, а також власного практичного досвіду, дотримуючись етико-деонтологічних принципів; вибудовувати партнерські стосунки з іншими фахівцями й учасниками команди психолого-педагогічної супроводу; розробляти та імплементувати інноваційні технології, методики в корекційно-розвивальну роботу; ефективно діяти в умовах інклюзивної освіти і створювати безпечно безбар'єрне середовище з рівним доступом до знань; сприймати реформи, адаптуватись до змін; визначати власний фаховий рівень і підвищувати його.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підготовка магістра-олігофренопедагога є одним з провідних завдань галузі спеціальної освіти, оскільки він відіграє важливу роль у соціалізації, адаптації дитини з порушеннями інтелектуального розвитку. Від рівня компетентності фахівця суттєво залежать результат корекційно-виховної роботи, характер взаємодії з дитиною та її батьками, а тому сьогодні нагальною залишається проблема розвитку фахової компетентності магістрів-олігофренопедагогів. З метою глибинного дослідження даного феномена здійснено обґрунтування понятійно-категоріального апарату та визначено ключові поняття; "розвиток фахової компетентності магістрів-олігофренопедагогів", "розвиток фахової компетентності магістрів-олігофренопедагогів в си-

стемі професійної підготовки". Перспективою подальших досліджень вважаємо з'ясування методологічних підходів до вивчення розвитку фахової компетентності магістрів-олігофренопедагогів у системі професійної підготовки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Берегова, М. І. (2018). Підготовка майбутнього корекційного педагога до роботи в інклюзивному середовищі: формування професійних компетенцій. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*, 3 (2), 14–18.

Грамастик, Н. В. (2019). Професійна підготовка майбутнього вчителя біології: базові теорії природничо-наукового дискурсу. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. URL http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2019_3_15

Коврей, Д., Бобирева, О. (2021). Фахова компетентність майбутніх вихователів: теоретичні підходи до її формування на засадах компетентнісного підходу. *Social Work and Education*, 4, 505–514. URL <https://doi.org/10.25128/2520-6230.21.4.7>

Мартинчук, О. В. (2019). Теорія та практика підготовки фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі. (Автореф. дис. ... д-ра пед. наук). Київ.

Нічуговська, Л. І. (2019). Розвиток готовності майбутніх педагогів до інклюзивного навчання в умовах магістратури. *Ukrainian professional education = Українська професійна освіта*, 5, 35–41.

Перунок, О. М., Ігнатенко, С. В. (2016). Умови формування фахової компетентності інженерів-педагогів будівельного профілю. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*, 31, 71–76.

Закон України "Про освіту". Верховна рада України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text)

19#Text

Рудніцька, К. (2016). Сутність понять "компетентнісний підхід", "компетентність", "компетенція", "професійна компетентність" у світлі сучасної освітньої парадигми. *Науковий вісник Ужгородського університету*, 1, 241–244.

Сайко, Х. Я. (2017). Особистісна готовність корекційного педагога до виховання дітей з аутизмом. Львів: Тріада Плюс. 248 с.

Субота, В. В., Олексієнко, Я. І., Головатенко, О. М. (2019). Формування загальної компетентності у студентів закладів вищої освіти на заняттях з фізичного виховання. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. Драгоманова*, 70, 180–185.

Супрун, Д. М. (2018). Теорія та практика професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти. (Дис. ... д-ра пед. наук). Київ.

Харківська, А. А. (2020). Формування та розвиток цифрової компетентності педагога в системі навчання впродовж життя – вимога часу. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*, 66, 98–105.

REFERENCES

Bereghova, M. I. (2018). Pidghotvka majbutnjogho korekciynogho pedagogha do roboty v inkljuzyvnomu seredovyshhi: formuvannja profesijnnykh kompetencij. *Naukovyj visnyk Mykolajivskogho nacionaljnogho universytetu imeni V. O. Sukhomlynsjkogho*, 3 (2), 14–18.

Ghramatyk, N. V. (2019). Profesijna pidghotvka majbutnjogho vchytelja biologhiji: bazovi teoriji pryrodnynchnaukovogho dyskursu. *Naukovyj visnyk Mykolajivskogho nacionaljnogho universytetu imeni V. O. Sukhomlynsjkogho*. URL http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2019_3_15

Kovrej, D., Bobyrjeva, O. (2021). Fakhova kompetentnistj majbutnikh vykhovateliv: teoretichni pidkhody do jiji formuvannja na zasadakh kompetentnisnogho pidkhodu. *Social*

Work and Education, 4, 505–514. URL <https://doi.org/10.25128/2520-6230.21.4.7>

Martynchuk, O. V. (2019) Teorija ta praktyka pidghotvky fakhivciv zi specialjnoji osvity do profesijnoji dijalnosti v inkljuzyvnomu osvitnjomu seredovyshhi. (Avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk). Kyiv.

Perunok, O. M., Ighnatenko, S. V. (2016). Umovy formuvannja fakhovoji kompetentnosti inzheneriv-pedagoghiv budiveljnogho profilju. *Visnyk Ghlukhivskogho nacionaljnogho pedagoghichnogho universytetu imeni Olexandra Dovzhenka*, 31, 71–76.

Zakon Ukrainy "Pro osvitu". Verkhovna rada Ukrainy vid 05.09.2017 r. # 2145-VIII. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

Rudnicjka, K. (2016). Sutnistj ponjatj "kompetentnisnyj pidkhid", "kompetentnistj", "kompetencija", "profesijna kompetentnistj" u svitli suchasnoji osvitnoji paradyghmy. *Naukovyj visnyk Uzhghorodskogho universytetu*, 1, 241–244.

Sajko, Kh. Ja. (2017). Osobystisna ghotovnistj korekciynogho pedagogha do vykhovannja ditej z autyzmom. Ljviv: Triada Pljus. 248 s.

Subota, V. V., Olexsijenko, Ja. I., Gholovatenko, O. M. (2019). Formuvannja zaghaljnoji kompetentnosti u studentiv zakladiv vyshhoji osvity na zanjattjakh z fizychnogho vykhovannja. *Naukovyj chasopys nacionaljnogho pedagoghichnogho universytetu im. M. Dragomanova*, 70, 180–185.

Suprun, D. M. (2018). Teorija ta praktyka profesijnoji pidghotvky psykologhiv v ghaluzi specialjnoji osvity. (Dys. ... d-ra ped. nauk). Kyiv.

Kharkivsjka, A. A. (2020). Formuvannja ta rozvytok cyfrovoji kompetentnosti pedagogha v systemi navchannja vprodovzh zhyttja – vymogha chasu. *Problemy inzhenerno-pedagoghichnoji osvity*, 66, 98–105.

Стаття надійшла 8.09.2023 року